

1. Шчакаціхін, М. М. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва / М. М. Шчакаціхін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 336 с.
2. Шчакаціхін, М. М. Народнае мастацтва ў Савецкім Саюзе / М. М. Шчакаціхін // Польша. – 1928. – № 5. – С. 143 – 157.
3. Шчакаціхін, М. М. Спосабы зьбіраньня матэр’ялаў з беларускага мастацтва / М. М. Шчакаціхін. // Наш край: штомесячнік Цэнтральнага бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускае культуры. – 1926. – № 2–3. – С. 62 – 69.
4. Шматаў, В. Ф. Міхась Філіповіч / В. Ф. Шматаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 100 с.
5. І рай і боль на Песеннай Зямлі... Беларусь вачыма мастакоў 1920–1930-х гадоў : альбом / склад. Н. В. Мартынава. – Мінск : БелЭн, 2020. – 208 с.
6. Віннікава, М. Головні убори в традиційному жіночому коштумі білорусько-українського пограниччя (Західне Полісся) / М. Віннікава // Народознавчі зошиты. – 2018. – № 2. – С. 353 – 362.
7. Лабачэўская, В. А. Архіў забытай экспедыцыі Вацлава Ластоўскага 1928 года па маршруце Слуцк – Асташкавічы / В. А. Лабачэўская // Культура и быт белорусов в этнографических исследованиях и музейных коллекциях : материалы междунар. науч. конф., Минск, 7–8 июня 2012 г. / НАН Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы, Рос. этнографический музей ; гл. ред. А. И. Локотко. – Минск, 2012. – С. 83 – 86.
8. Фотографіі экспедыцыі катэдры этнографіі. Летам 1928 году пад кіраваннем В. Ластоўскага па маршруту Слуцк-Осташкавічы адбытай [Электронны рэсурс]. – Мінск : [б. в.], 2002. – 1 электрон. Апт. Дыск (CD-ROM).
9. Віннікава, М. Традыцыйны беларускі касцюм = Традиционный белорусский костюм = Traditional belarussian costume: альбом / М. Віннікава, П. Богдан. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 302 с.

Трусаў А. А.

МІКОЛА ШЧАКАЦІХІН – ПЕРШЫ ДАСЛЕДЧЫК БЕЛАРУСКАГА МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА

Гэтай восенню мы адзначаем дзве вельмі важныя даты ў гісторыі беларускай культуры і мастацтва. У кастрычніку споўнілася сто гадоў з часу стварэння Інстытута беларускай культуры і 125 гадоў з дня нараджэння

ўнікальнага чалавека, гісторыка мастацтва і архітэктуры, выкладчыка і педагога Мікалая Шчакаціхіна.

Калі ён апынуўся на Беларусі, прыехаўшы сюды з Расіі, то так захапіўся нашай культурай, гісторыяй і мовай, што ўжо ў 1923/1924 вучэбным годзе, будучы выкладчыкам БДУ, прачытаў па-беларуску для студэнтаў універсітэта ўпершыню курс па гісторыі беларускага мастацтва, пачынаючы з эпохі неаліту. Стаўшы дацэнтам БДУ ў 1925 г., ён быў запрошаны на працу ў Інстытут беларускай культуры, дзе стварыў Камісію па гісторыі мастацтва і паставіў пытанне аб стварэнні ў Беларусі вышэйшай мастацкай школы альбо акадэміі.

Адначасова М. Шчакаціхін вывучаў помнікі старажытнага дойлідства ў Полацку і Мінску і збіраўся напісаць і выдаць пяць тамоў па гісторыі беларускага мастацтва. Першы том, які разглядае гісторыю нашага мастацтва ад старажытнасці да XVI ст., выдала ў 1928 г. друкарня Інбелкульту пад рэдакцыяй Вацлава Ластоўскага. У 1929 г. М. Шчакаціхін становіцца навуковым супрацоўнікам Беларускай акадэміі навук, дзе працягвае плённа працаваць.

Аднак пачаліся сталінскія рэпрэсіі, і летам 1930 г. Вучонага арыштавалі і выслалі на пяць гадоў у Башкірыю, дзе ён і памёр, маючы толькі 44 гады.

Я хачу спыніцца толькі на вывучэнні М. Шчакаціхіным беларускага мураванага дойлідства XI – XVI стст. І адзначыць яго досвед у гэтым пытанні.

Даследчык заўважаў, што першым навукоўцам, які ў 1918 – 1919 гг. вылучыў беларускае мастацтва як самастойную еўрапейскую плынь, быў нямецкі даследчык Альбэрт Іпель. М. Шчакаціхін прадоўжыў яго думку і напісаў для сваёй кнігі вялікі раздзел «Царкоўная архітэктура XI – XII стст.» Ён адзначаў вялікі ўплыў на беларускае мураванае дойлідства ў тым ліку і пераробленых правінцыяльных візантыйскіх архітэктурных формаў [1].

Акрамя таго, даследчык падрабязна апісаў муроўкі Полацкага Сафійскага сабора XI ст. і ўказаў сярэдняю таўшчыню плінфы з гэтай муроўкі (2,5 см). У якасці аналагаў прывёў муроўку кіеўскіх і чарнігаўскіх храмаў. М. Шчакаціхін дэтальна вывучаў мury і Дабравешчанскай царквы ў Віцебску. Ён адзначыў, што муроўка храма вельмі падобная да візантыйскіх узораў. Яна складаецца з тонкай даўгаватай, але часам і квадратнай плінфы, якая пакладзена разам з тоўстымі вапняковымі плітамі. Прычым два пласты цэгля чаргуюцца з вапняковым пластом, але ёсць выпадкі, калі колькасць пластоў цэгля даходзіць да трох (нават чатырох). М. Шчакаціхін пісаў: «...у першапачатковым відзе фасады царквы не мелі аднастайнае афарбоўкі, але

ажыўляліся праслойкамі чырвонае цэглы на жоўта-шэрым фоне вапняку»[1, с. 114]. Даследчык прасачыў цэглу XIV ст. у рэштках ранейшых скляпенняў храма, што сведчыла пра яго рамонт у часы Альгерда. Звярнуў увагу навуковец і на муроўку Спаса-Праабражэнскай царквы. Гэта чыста цагляная муроўка *«з асобным прыёмам машкіроўкі прамежкавых шэрагаў цэглы з дапамогай досыць шырокіх пластоў надворнага тынку»*[1, с. 121]. (Цяпер мы гэтую муроўку называем муроўкай са схаваным шэрагам.)

М. Шчакаціхін падрабязна разгледзеў будаўнічую тэхніку Каложскай царквы XII ст. Ён лічыў, што ўжыванне ў якасці асноўных дэкаратыўных элементаў сцен Каложскага храма разнастайных паліваных плітак і шліфаваных гранітных камянёў, размешчаных у пэўным парадку, мае аналогіі ў мармуровых і алебастровых аздобах, уласцівых храмам Візантыі і Усходу. Аналізуючы шматлікія галаснікі, умураваныя ў сцены царквы, М. Шчакаціхін палічыў, што некаторыя з іх, якія знаходзяцца ў сярэдніх частках сцен храма, – гэта галаснікі-рэзанатары, а тыя, што залягаюць у верхніх частках муроў, мелі яшчэ і тэхнічныя мэты. На яго думку, *«калажанская галасніковая сыстэма, калі не цалком, дык часткова, магла мець заходняе паходжэнне»* [1, с. 134].

Мікола Шчакаціхін быў першым беларускім даследчыкам, які звярнуў увагу на будаўнічую тэхніку нашых замкаў. Ён пісаў, што асноўныя замкавыя мury будавалі з *«груба апрацаваных вапняковых пліт, або нават з натуральнага неапрацаванага каменя, да якога часам прымешваліся кавалкі бітае цэглы, і ўсё залівалася цэмантнай рашчынай. Чыстая цэгла ўжывалася параўнальна рэдка, і амаль што ніколі ня была выключным будаўнічым матар'ялам. Толькі ў некаторых выпадках надворным мурам надаваўся выгляд цаглянае будовы, – але гэта дасягалася з дапамогаю абліцоўкі муроў, збудаваных тэй самай вышэйпамянёнай змешанай кладкай»*[1, с. 144].

Грунтоўнае вывучэнне замкавага дойлідства Вялікага Княства Літоўскага дазволіла вучонаму ўпершыню вылучыць некаторыя рысы беларускай готыкі, напрыклад, паступовае ўзнікненне і развіццё гатычнай спічастай аркі і замена яе на паўцыркульную ці пашырэнне зорчатых скляпенняў.

У сваёй кнізе М. Шчакаціхін не абмінуў будаўнічую тэхніку Мірскага замка. Ён пісаў, што замак зроблены з камянёў і добра абпаленай ды роўна пакладзенай цэглы. Муроўка ўсюды вельмі моцная, а форма цэглы звычайная, падоўжаная. Яшчэ адна прыкмета беларускай готыкі, вылучаная М. Шчакаціхіным, гэта існаванне чатырохвежавага царкоўнага ці касцельнага будынка XVI ст. Фактычна М. Шчакаціхін першым вызначыў розныя напрамкі

будаўнічай тэхнікі беларускага мураванага дойлідства XI – XII і XIV – XVI стст.

ЛІТАРАТУРА

1. Шчакаціхін, М. М. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва / М. М. Шчакаціхін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 336 с.

Иванов Ю. С.

НАСЛЕДНИКИ НИКОЛАЯ ЩЕКАТИХИНА

Приятно было наблюдать единство взглядов в оценке творчества белорусского искусствоведа, теоретика искусства Николая Николаевича Щекатихина, чей юбилей отмечали на круглом столе в Центре исследований белорусской культуры, языка и литературы Национальной академии наук Беларуси.

Выступавшие с энтузиазмом и любовью рассказывали о трудах юбиляра, который впервые в белорусском искусствоведении выработал научную концепцию истории белорусского искусства. Печальные подробности биографии Н. Н. Щекатихина раскрываются в его письме к коллеге, профессору Владимиру Пичете. В нём за год до своей смерти учёный писал: «Я больше ни о чём не мечтаю, не хочу ехать в большой центр; Я был бы удовлетворен самой маленькой, самой скромной научной работой где-нибудь в провинции, хоть и самым молодым исследователем; готов снова начать научную карьеру ассистентом, как 17 лет назад, но только для того, чтобы полностью посвятить себя любимой научной работе. Я ещё не стар – мне всего сорок два года».

Выступления учёных опровергли мысль Николая Николаевича о том, что «белорусское искусство ещё ждёт своего историка, и нельзя надеяться, чтобы эта тема могла быть окончательно разработана не только в современный момент, но даже и в ближайшем будущем», высказанную им в 1928 г. в первом томе «Очерков из истории белорусского искусства». Достижения современного белорусского искусства и искусствоведения полно отражают всё многообразие процессов, происходящих в республике.

Говоря образно, искусствоведение выступает как внимательный наблюдатель и как подвижная интеллектуальная структура, позволяющая распознать и систематизировать процессуальные изменения в современном искусстве.

В 2018 г. Белорусский государственный университет культуры и искусств издал справочник персоналий «Современное искусство Республики Беларусь» (составитель – доктор искусствоведения В. П. Прокопцова). Данный справочник включает 513 статей с краткой информацией о биографическо-творческих данных деятелей искусства Беларуси конца XX – начала XXI в. Дело Николая Николаевича Щекатихина живёт и приносит свои заслуженные плоды.

Пікулік А. М.

М. ШЧАКАЦІХІН – ДАСЛЕДЧЫК МАГІЛЁЎСКАЙ ШКОЛЫ ГРАВЮРЫ

Сярод разнастайных навуковых інтарэсаў М. Шчакаціхіна значнае месца належыць беларускаму мастацтву графікі. Заснавальнік беларускага мастацтвазнаўства надаваў значную ўвагу сучаснай яму кніжнай і станковай графіцы і пакінуў шэраг публікацый па гісторыі беларускай гравюры. Сярод апошніх найбольшую вядомасць атрымалі даследаванні, прысвечаныя дзейнасці Ф. Скарыны [10; 11], якія і па сённяшні момант здолелі захаваць сваю актуальнасць і ўраджаюць новыя пакаленні даследчыкаў навуковай глыбінёй і ўзорнай дакладнасцю.

Цікавае М. Шчакаціхіна да творчай спадчыны беларускага першадрукара заканамерная: было б дзіўна, калі б ён абмінуў увагай гэтую знакавую для беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння пачатку XX ст. асобу. У 1920-я гады Беларусь шырока святкавала 400-годдзе айчыннага кнігадрукавання, рыхтаваўся грунтоўны юбілейны зборнік. Ф. Скарына ўспрымаўся ў тыя часы як відавочны сімвал старажытнасці нацыянальнай мастацкай культуры, яе высокіх эстэтычных якасцей і арыентацыі на еўрапейскія культурныя каштоўнасці. Вядомы партрэт беларускага асветніка, гравюры, шрыфты і элементы кніжнай аздобы скарынаўскіх выданняў выкарыстоўваліся і ў якасці зразумелых чытачу «цытат» у кніжным мастацтве Беларусі, якое рабіла ў тыя часы першыя крокі на шляху сучаснага развіцця і нярэдка было імпульсам для асабістых творчых пошукаў мастакоў-графікаў.

Больш нечаканым стаў зварот М. Шчакаціхіна да творчасці В. Вашчанкі – аднаго з адметных мастакоў магілёўскай брацкай друкарні. У 1925 г. даследчык апублікаваў артыкул «Васіль Вашчанка – магілёўскі гравёр канца XVII – пач. XX стагоддзя», перадрукаваны пазней у зборніку «Магілёўшчына»